

הרב יצחק מאיר יעבץ ; הרב אריאל דוד

הפריה והולדה בשבת וביום טוב

ראשי פרקים

א. מבוא	2. דלדול עובר ממעי אמו
ב. איסור מוליד	3. יילוד נכרית
ג. יצירת ולדות	ה. הולדה בבהמה כשיש לה סכנה
1. הרבעת בהמה בחול המועד	1. משום צער בעלי חיים
2. הושבת תרנגולת על ביצה בחוה"מ	2. משום הפסד ממון
3. חימום ביצי תולעת המשי בשבת	ו. הפריה מלאכותית
3. שיטת צפנת פענח	ז. סיכום ומסקנות
ד. איסור לידה בשבת	
1. אין מילדין	
- נספח:** מאת הרב איתמר ורהפטיג

א. מבוא

בטבע העולם, חיים חדשים נוצרים בדרך כל הארץ, ולא בפעולה מוגדרת כמלאכת יצירה. התפתחויות טכנולוגיות בעולם הרפואה יצרו פתרונות עבור מקרים שהמסלול הטבעי לא צלח, וכיום מתאפשרת יצירת חיים בפעולות יזומות מלאכותיות. כך הוא באדם וכך בבעלי חיים. יש לברר האם פעולה זו כשלעצמה אסורה בשבת.¹

באדם - תיתכן סיטואציה שנוצר חלון זמן להחזרת קדם-עובר לרחמה של אשה המצפה לכך זמן רב, ודחיית התהליך ביומיים או שלושה, כגון שני ימים טובים הסמוכים לשבת, עלולה לסכן את סיכויי ההצלחה. בבעלי חיים - יתכן הפסד מרובה בדחיית הפריית בקר או הכנסת ביצים למדגרה.²

משמעות השאלה היא בהנחה שלא תיעשה כל מלאכה אגב הפעולה. נניח כי אין צורך בנסיעה בשבת, לא בהפעלת מיכשור חשמלי, ולא בשום פעולה אסורה אחרת, אלא

1. ראו ספר פוע"ה ח"ב עמ' 311-312, 349-350; שו"ת פועה ח"ב [פוריות, יוחסין וגנטיקה] עמ' 86-112; הרב לוי יצחק בניהל, רפואה-כהלכה (עמ' קכ-קכג); תחומין יז, במאמרו של הרב יגאל שפרן; תחומין כג, במאמרים של הרב גדעון וייצמן, הרב אשר וייס והרב דוד לאו.
2. ראו למשל במאמרו של הרב עזריאל אריאל, הזרעת בהמה בחול המועד, אמונת-עתיך 31. ובתחילת הדברים הביא שכאשר תנובת החלב של פרה יורדת, מקובל בין הרפתנים להזריע אותה כדי שתהרה ותלד מחדש. ההזרעה אפשרית רק בימים מסוימים בכל מחזור ייחוס, ואחזקת פרה במשך מחזור נוסף, כאשר תנובת החלב שלה אינה מכסה את עלותה - מהווה הפסד של אלפי שקלים. בחוברת הליכות-שדה (גליון 57 עמ' 22-24) תיאר נחמיה יואל מקרה שאירע בשעתו בקיבוץ שעלבים: בלהקה של כ-4,500 תרנגולות מטילות היתה הטלה של כ-3,300 ביצים ביממה. לאחר שלא נאספו הביצים למדגרה, מחמת קדושת השבת, נותרו בלול רק כ-2000 ביצים שראויות למאכל. נניח שאין אפשרות לאסוף את הביצים שלא אל המדגרה, האם יש איסור בהכנסת הביצים למדגרה מפני ההפריה.

שפעולת ההפריה עצמה תיעשה בשבת. האם יש בכך איסור כלשהו, או שדין פעולה זו כבעילה המותרת ואף רצויה בשבת, אף שהיא עשויה ליצור ולד ואף כשזו מטרותה. נבחן השוואה לפעולת ההולדה בתום תהליך ההריון, האם יש בה משום מלאכה אלא שבאדם הותרה, מה תוקף האיסור בבעלי חיים והאם יש אופני היתר?

ב. איסור מוליד

בכמה הלכות בשבת, מצאנו ראשונים שפירשו את האיסור שבהן מדין מוליד.³ מבחינה לשונית, מקור המונח 'מוליד' הוא בהולדת ולדות, ואם ישנם מעשים האסורים משום מוליד, לכאורה אב לכולם הולדת ולדות, ותיאסר בשבת. יש לדון מהו שלב ההולדה שיש לבחון האם נאסר משום מוליד, יצירת הוולד או לידתו לאוויר העולם.

דין מוליד מתייחס לפעולת האדם שיוצר דבר שלא היה בעולם.⁴ את גדרו ניתן ללמוד מדברי רש"י (שבת נא, ב ד"ה כדי שיזובו) על איסור ריסוק שלג בשבת: "משום דקא מוליד בשבת ודמי למלאכה, שבורא המים האלו". ועל מוליד ריח כתב רש"י (ביצה כג, א ד"ה דקמוליד): "ואסור מדרבנן שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה⁵ מלאכה חדשה".

אך עדיין לא ברור מהו יסודו של האיסור ולא יזו מלאכה הוא דומה. ניתן לפרש שכונת רש"י שכשם שנאסרו מן התורה כל המלאכות החשובות, כך אסרו חכמים פעולה חשובה כהולדה, אף שאינה דומה למלאכה מסוימת, שכן היא דומה לעצם הגדרת 'מלאכה', כלומר פעולה יצרנית חשובה. רבנו דוד הכוכבי (ספר-הבתים, בית מנוחה שערי המלאכות האסורות שער ט אות יא) כתב: "וענין איסור הולדה לא ידעתי תחת איזה אב יהיה". בשו"ת מהרי"ל דיסקין (ח"א סי' ו) כתב על המסת מלח שאסורה משום מוליד: "לא ידעתי לעת עתה לאיזו מלאכה". ב"שלחן עצי שטים" (לבעל מרכבת-המשנה, במלאכת דש) התבסס על דברי רש"י והסיק שהוא שבות דמכה בפטיש.⁶

3. **א. מוליד אש** ביום טוב, שאף שמלאכת הבערה הותרה, "אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים וכו'" (משנה ביצה ד, ז), ולשון הגמרא (לג ע"ב): "מאי טעמא - משום דקא מוליד ביום טוב" (אמנם, נראה שהרמב"ם לא פירש משום איסור מוליד). **ב. מוליד מים**, לדעת רש"י וסיעתו זהו הטעם שאסור לרסק שלג וברד בשבת (שבת נא, ב). **ג. מוליד ריח**, סחופי כסא אשיראי ביומא טבא (ביצה כג, א), הובא בבית-יוסף בשם כמה ראשונים ונפסק ברמ"א (תקיא, ד). **ד. מוליד קול**, לדעת עולא (עירובין קד, א), וכך פסק הרי"ף (לה, ב) ע"פ הירושלמי, אין זה משום גזירת שמא יתקן כלי שיר, אלא איסור עצמאי. **ה. מוליד חום**, לחמם כלי על גבי מיחם אף כשאין בו בישול (שבת מח, א), אלא שהראשונים ביארו משום חשש שישכח ויתבשל או משום הטמנה. ומרש"י שם נראה שאין טעם לאיסור מלבד מוליד.

על עיקרו של איסור מוליד (וההשלכה לגבי הולדת זרם חשמלי) הארכנו במאמר אחר שאי"ה יראה אור בעתיד. יש להבחין בין דין 'מוליד' שהוא איסור על הפעולה, לדין 'נולד' שהוא איסור שימוש בחפץ שלא היה קיים בבית השמשות שבתחילת השבת - ועל כן הוא מוקצה (איסור מוליד אינו מביא לאיסור שימוש בתוצר משום מוקצה בכל הסוגיות הנ"ל). אע"פ שמצאנו במפרשים שימוש במושגי 'נולד' ו'מוליד' ללא הקפדה על המושגים המדויקים, נראה שחשוב להבחין ביניהם (בערוך-השולחן או"ח שכ, כא הקשה על רש"י שאסור ריסוק שלג מדין נולד, שהרי לדעת רש"י נולד מותר בשבת. אך כאמור, רש"י לא אסר משום נולד אלא משום מוליד).

5. בשו"ת גינת-ורדים (או"ח כלל ג סי' טז) הביא את דברי רש"י בהבדל קל: "קרוב הוא לעשות מלאכה חדשה", ופירש שזוהי גזירה שמא יעשה מלאכה, ולא כגירסתנו שמשמע שמעשה זה קרוב בהגדרתו לעשיית מלאכה. וכך בשו"ת מכתם-לדוד (או"ח סי' יט): "שמא יבוא לעשות מלאכה חדשה". וראה בשו"ת ציץ-אליעזר (ח"א סי' כ, פרק ד אות טו) שאיסור מוליד הוא רק מפני שדומה למלאכה ולא מחשש מלאכה, וכאשר לא נראה דומה למלאכה - מותר.

6. כך נראה גם במנחת-שלמה תניינא (סי' מ), ובשו"ת שבט-הלוי (ג, נה). לשאלה זו יש השלכות מעשיות, שכן יש חילוק אם נגדיר את האיסור כדבר שיש לו עיקר מן התורה (סרך מכה בפטיש, או כגינת-ורדים בהערה הקודמת), או שהוא איסור עצמי שאין לו עיקר מן התורה (בדומה לאיסור

ג. יצירת ולדות

1. הרבעת בהמה בחול המועד

בברייטא נאמר (מועד-קטן יב,א) :

אין מרביעין בהמה בחולו של מועד, רבי יהודה אומר : חמורה שתבעה - מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן, ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות.

רש"י פירש : "משום דעביד מלאכה בחולו של מועד". האם כוונתו למלאכה על פי הגדרות מלאכת שבת ויו"ט? לשון הריטב"א (ד"ה תנו רבנן) היא : "כיון שיש מלאכה וטרחא בהרבעה זו". הברייטא שם משווה הלכה זו לעבודה בקדשים : "כיוצא בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין", וכתב הריטב"א : "כיוצא בו, דחשיבא הרבעה מלאכה. אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין שנפדו, מפני שהן אסורין בעבודה וזו עבודה היא", ואיסור עבודה בקדשים אינו תלוי בגדרי מלאכות שבת. כך גם פירש הבית-יוסף (סי' תקלו), שכוונת רש"י אינה למלאכה אלא לטירחה שלא לצורך, שאסורה במועד. גם רבנו שלמה בן היתום (מו"ק יב,ב) כתב : "והיא מלאכה וטירחה יתירה".

אם כן, לא מצאנו כאן מקור להחשיב הרבעה כמלאכה, אך אין זו גם ראייה לסתור, שאולי בשבת ויו"ט אסורה הרבעה גם משום מלאכה, אלא שבמועד היה מקום להתיר לצורך הבהמה ואסרו רק משום טירחה יתירה. אמנם, בפרי-מגדים (תקלו א"א סק"ב) כתב שגם למ"ד שמלאכת חוה"מ אסורה מהתורה, הרבעת בהמה אינה מהתורה. ונראה שפשוט לו שאין זו מלאכה, ואם כן, גם בשבת אין בכך איסור מלאכה אלא איסור טירחה.⁷

2. הושבת תרנגולת על ביצה בחול המועד

עוד מצאנו בדיני חול המועד שאסור להושיב תרנגולת על ביצים לגדל אפרוחים (פסחים נה,ב), ובפשטות גם איסור זה הוא משום טירחה במועד שלא לצורך. בפמ"ג (שם משב"ז סק"א) דן האם איסור זה מותר במקום הפסד מרובה, שלמ"ד מלאכת חול המועד אסורה מהתורה אין לחלק בין הפסד מועט למרובה, ולמ"ד שהיא מדרבנן יש מקום להתיר. וחילק בין מלאכה גמורה, שבה נחלקו, לטורח, שהוא ודאי מדרבנן, וכתב : "גם מושיבים ביצים אין בו מלאכה לומר מן התורה או דרבנן, לכאורה דרבנן הוא ויש לעיין". בפשטות, על פי חילוקו העקרוני, הגדרת מלאכה גמורה היא כמו בשבת, ואם כן, לדבריו שהושבה על ביצים אינה מלאכה, גם בשבת אינה מלאכה ואין בכך איסור תורה.

3. חימום ביצי תולעת המשי בשבת

מצינו איסור בפיתוח יצור חי בשבת. בשו"ע (שח,מו) פסק ע"פ תשו' הרשב"א (ד,עד) : אסור לשאת תחת אציליו זרע התולעים שעושין המשי⁸ - מפני שאסור בטלטול, ועוד שהוא מוליד בחומו ומלאכת מחשבת היא.

טלטול מוקצה). להלן שתי דוגמאות : א. יש אומרים שעושים לחולה שאין בו סכנה איסור דרבנן שאין לו עיקר מן התורה, אך לא איסור דרבנן הנסמך לאיסור תורה (שו"ע שח,ז - דעה רביעית). ב. בפיקוח נפש, כתב הרש"ז אורבך (שולחן-שלמה שם), שראוי לעשות שינוי באיסורי דרבנן שיש להם עיקר מן התורה, ובאיסורים שאין להם עיקר יכול לעשותם כדרכו.

7. אמנם פשוט שמה שאסור בחוה"מ אסור בשבת מק"ו, יהיה הטעם מה שיהיה. במקראי קודש (שבת ח"א עמ' רמד) כתב הגרצ"פ שנשאל האם מותר להרביע בהמת ישראל ע"י גוי בשבת, בזמן שהיא עלולה לחלות אם לא יעשה כן, והתיר מפני הפסד הבהמה.

8. חימום ביצי תולעי המשי, מטרתו, כנראה, לתזמן את בקיעתם עם לבלוב עץ התות, שעליו משמשים מאכל לתולעת. בימינו, ניתן לתזמן זאת באמצעות אינקובטור.

הרש"ז אוירבך (מאורי-אש פ"א ענף א אות ג) כתב שכוונת הטעם השני ברשב"א ובשו"ע לאיסור 'מוליד' יש להעיר שכלפי חידושו של הבית-יצחק (במפתחות לשו"ת יו"ד ח"ב) לאסור זרם חשמל משום מוליד, טען הרש"ז (מנח"ש קמא סי' ט) שאין לחדש מוליד שלא נאמר בש"ס. אלא שכמו שהתבאר, עצם המושג מוליד שנאמר בש"ס בעניינים אחרים, מורה שהולדת ולד אסורה, שלולא כן לא היה נכון לכנות את האיסור בשם זה.

אם נאמר כך, נמצא לכאורה שאיסור מוליד שייך גם ביצירה הראשונית כהרבעת בהמה, וגם בשלבים מתקדמים של היצירה, כהושבת תרנגולים וחימום זרע תולעי משי, כמו שמלאכת זרע היא בהטמנת הזרע באדמה, וגם בחיפוי והשקיה וכדומה. שכן לא מסתבר לאסור חימום זרע תולעי משי יותר מהרבעת בהמה.

בשבת-הלוי (ג,צז) סבר כי האיסור בדין תולעי משי הוא מטעם מכה בפטיש, שיוצר דבר חדש, ואפשר שזהו אכן מקור איסורי מוליד שבש"ס, כלומר מכה בפטיש מדרבנן. אולם מכה בפטיש הגדרתו היא גמר המלאכה, הפעולה האחרונה,⁹ ולכאורה לא שייך להגדיר מכה בפטיש אחר מכה בפטיש בתהליך אחד, ורק פעולה שמסיימת תהליך ואין אחריה עוד פעולה יכולה להיחשב מכה בפטיש.

בפשטות, משמע מדברי הרשב"א והשו"ע, שאין זה איסור ברור, ובוודאי אינו איסור תורה. שאם היה זה איסור גמור, היה הרשב"א מנמק בו תחילה לפני איסור טלטול מוקצה. אמנם לכאורה נראה שגם הסוגיות הקודמות של הרבעה ודגירה יש בהם איסור זה בשבת, ולא רק איסור טירחא, אלא שהוא מדרבנן.

3. שיטת צפנת פענח

בשו"ת צפנת-פענח (מהדורת רמ"מ כשר, סי' קו;¹⁰ וכע"ז בשו"ת צפנת-פענח החדשות ח"ד סי' יב) כתב שיצירה גמורה, גם אם אינה כלולה באחת מל"ט אבות מלאכות, היא מלאכה מדאורייתא. והוכיח זאת מהושבת שובכים לתרנגולים שאסורה אפילו בחול המועד, ולדעתו זהו איסור תורה משום יצירה חדשה, וכל שכן בשבת. לכאורה, לדבריו גם בהרבעת בהמה יש איסור זה, שאין טעם לחלק בין עוף לבהמה.

לפי שיטתו היה צריך להיאסר גם באדם, אולם יצירת הוולד הרי לא נאסרה בשבת, ואדרבה, עונת תלמידי חכמים בלילי שבת ועונג שבת היא (שו"ע או"ח רפ,א). ויש לומר שכשם שברירה וטחינה הותרו בדרך אכילה, משום שכאשר אדם עוסק בצורכי גופו אין זה גדר מלאכה, כך הותרה בעילה בשבת שהיא צורך והנאת הגוף, גם אם פעולת ההפריה בפני עצמה היא מלאכה.¹¹ לפי זה, יצירת ולד בהפריה מלאכותית שאינה בדרך הנאת הגוף, אסורה בשבת כמו הרבעת בהמה והושבת עוף על ביצים.

אולם כאמור, נראה שהפשטות אינה כן, ומכל המקורות שהובאו לעיל עולה נטייה ברורה לומר שזהו איסור מדרבנן.

9. רש"י שבת קכב, ב וראו מאירי שם. ועיי' מנח"ש תניינא סי' מ.

10. תשובתו עוסקת בהדלקת חשמל ביום טוב, והוא אוסר זאת משום יצירה חדשה שהיא מלאכה, ומקורותיו הנוספים הם מאיסור הולדת ריח ומאיסור הולדת אש ביו"ט.

11. גם בבהמה האיסור הוא להרביעה בידיים, אבל אם היא מזדווגת מעצמה אין בכך כלום, שהרי אמרו בגמרא (מו"ק שם) שמכניסים לבקרות בחוה"מ. ובשו"ת תשורת-ש"י (א,קפא) פקפק אולי בשבת אסור משום שביתת בהמתו, וחלק עליו בשבת-הלוי (ו,לה) שאין לגזור גזירות, עיי"ש. ותמוה, שהרי מותר להעמיד בהמתו בשבת על גבי עשבים שתאכל מן המחובר, משום שאין זו מלאכה אלא הנאת גופה, ומניעתה אינה שביתה אלא צער (שבת קכב, א ותוספות ד"ה מעמיד בשם המכילתא).

ד. איסור לידה בשבת

בשאלת סיוע פעיל ללידה בשבת, האם יש בכך משום מלאכה כמו יצירת עובר, ניתן לטעון שהלידה אינה יוצרת יצירה חדשה, שכן העובר כבר חי במעי אמו ורק דלת היא החוסמת אותו.¹² נעיין בשלוש סוגיות העוסקות בלידה בשבת, האם יש בה איסור ומהו?

1. אין מילדין

נאמר במשנה (שבת יח, ג):

אין מילדין את הבהמה ביום טוב, אבל מסעדין.¹³ ומילדין את האשה בשבת, וקורין לה חכמה ממקום למקום, ומחללין עליה את השבת.

נמצאנו למדים שמותר לחלל שבת כדי לילד אשה, ומבואר בגמרא (קכח, ב) שאף פעולות נלוות שהן מלאכות מהתורה, כהדלקת נר, מותרות משום פיקוח נפש, אולם בהמה אסור לילד ביו"ט וכל שכן בשבת. השאלה היא מהו האיסור בעצם ההולדה.

רש"י כתב: "אין מילדין - דאיכא טרחא יתירה", כלומר, יילוד בעלי חיים אסור מדרבנן. לפי זה, באשה ההולדה עצמה כלל לא נאסרה, וההיתר במשנה נצרך לפעולות נלוות שיש בהן חילול שבת גמור.

בהמשך הסוגיה (קכט, ב) נאמר:

ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אמר רב: כל האמור בפרשת תוכחה עושין לחיה בשבת, שנאמר: 'ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת' (יחזקאל טז, ד). ומולדותיך ביום הולדת - מכאן שמילדים את הולד בשבת, לא כרת שרך - מכאן שחותכין הטבור בשבת, 'ובמים לא רחצת למשעי' - מכאן שרוחצין הולד בשבת, 'והמלח לא המלחת' - מכאן שמולחין הולד בשבת, 'והחתל לא חתלת' - מכאן שמלפפין הולד בשבת.

וכתבו התוספות (ד"ה כל): "צער הוא אם אין עושין והקילו חכמים לעשות¹⁴ ובכולן אין בהן איסורא דאורייתא", ומשמע שגם הלידה עצמה אין בה איסור תורה, ואין צורך להתיר זאת משום פיקוח נפש גמור, אלא די בכך שזהו צער (למרות שברור שבלידה עצמה יש פיקו"נ, וגם מלאכות מהתורה כהדלקת נר הותרו).

לעומת זאת, הרשב"א כתב על האיסור לילד בהמה:

פירש רש"י ז"ל: משום טירחא. ולי נראה משום חלול דאורייתא, ותדע לך מדאקשינן בגמרא (קכח, ב) גבי מילדין את האשה ומחללין עליה את השבת - "מכדי תנא ליה מילדין את האשה וקורין לה חכמה, מחללין עליה את השבת לאתויי מאי?", ואם איתא דמילדין אין בו אלא טירחא בעלמא, מאי קא מקשה מחללין לאתויי מאי, לאתויי אפילו חלול דאורייתא.

12. כלשון הגמרא (ע"ז מז, א): "מעיקרא בהמה והשתא בהמה, דשא הוא דאחיזא באנפה".

13. בגמרא נחלקו רב יהודה ורב נחמן מהו 'מסעדין', לדעת ר"י הכוונה שאוחז בולד שלא יפול לארץ, ולדעת ר"נ הכוונה שדוחק בבשר כדי שייצא. המשמעות היא לכאורה, האם פעולות הנעשות תוך כדי הלידה נחשבות סיעוד המותר, או שפעולות אלה נחשבות הולדה האסורה, ורק לאחר שכבר היתה הלידה מותר לסיעוד. הגמרא מביאה שבתוספתא (טז, א) שנינו כרב יהודה (וכך נקטו הפוסקים, ראה שו"ע ונו"כ תקכג, ג). אמנם הרמב"ם בפייה"ש נראה שנקט כרב נחמן, שכתב שפיקוח נפש הוא סיעוד ומותר, וצ"ע למה פירש כך.

14. הרמב"ם (שבת ב, יד) כתב שצורכי הולד שנמנו כאן מניעתם היא סכנה (וכן ברד"ק על הפסוק). מאידך, ברמב"ם עולה שלידה עצמה אינה איסור תורה, שכתב (ה"ב) שמותר לילד בת גר תושב ואסור לחלל שבת.

הרשב"א לא פירש מהי אותה מלאכה דאורייתא, וניתן להבין שיצירה חשובה נחשבת מלאכה (ראה לעיל דבריו של הצפנת-פענח). אולם הריטב"א (ד"ה אין וד"ה מחללין) כתב בפירוש שהמייילד בהמה בשבת חייב משום מכה בפטיש. לפי זה, בלידת אדם יש צורך בהיתר של פיקוח נפש כדי לעשות פעולה בעצם הלידה, ולא רק בפעולות הנלוות.¹⁵

2. דלדול עובר ממעי אמו

סוגיה נוספת עוסקת בעקירת עובר ממעי אמו (שבת קז, ב-קח, א):
אמר מר בר המדורי אמר שמואל: הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה [רש"י: עקר, שהפילתו על ידי דלדול זה] - חייב. מאי טעמא? אמר רבא: בר המדורי אסברא לי, לאו אמר רב ששת האי מאן דתלש כשותא [=ירק] מהיזמי והיגי [=קוצים] מיחייב משום עוקר דבר מגידולו, הכא נמי מיחייב משום עוקר דבר מגידולו.

רש"י פירש שמתלישת כשות למדו שיש קוצר אף בדבר שאינו מחובר לקרקע, ואם כן, לכאורה בכל לידה יש עקירת דבר מגידולו, דהיינו מלאכת קוצר. וקשה, מדוע בסוגיה שראינו לעיל פירש רש"י שאיסור הולדת בהמה הוא רק משום טירחא, ולא איסור תורה משום קוצר? ואמנם כאן פירש רש"י שמדובר בהפלת העובר למיתה, והמשנה עוסקת בלידת חי, אולם אם האיסור הוא משום קוצר, מדוע לא יהיה חיוב זה גם בלידת ולד חי?

הרמב"ן בחידושו (ד"ה הא דאמרין) הקשה שאין קוצר אלא בגידולי קרקע, ולכן פירש שכוונת הגמרא לאיסור נטילת נשמה "וסירכא דלישנא נקט". ועל פי שיטתו ברור שאיסור זה אינו שייך בלידת חי. כשיטתו נקטו גם הרשב"א, הריטב"א והר"ן, וכתב הרשב"א שכך נראה גם מהרמב"ם (יא, א).¹⁶ והמאירי כתב תחילה שאם העובר הומת יש איסור נטילת נשמה, והגמרא נצרכה לאיסור קוצר כשהעובר יצא חי. ושוב כתב בשם 'גדולי הדורות'¹⁷ שאפילו אם מת העובר בכך, אין בדלדולו איסור נטילת נשמה, משום שעדיין לא היה חי,¹⁸ והאיסור הוא רק משום קוצר. ושוב קשה מדוע אין איסור זה מוזכר בקשר למשנת 'אין מייילדין את הבהמה', והמאירי נקט שם כרש"י שמשום טירחא בלבד.

3. יילוד נכרית

הסוגיה השלישית עוסקת באיסור ליילד נכרית, כך נאמר במשנה (עבודה זרה ב, א):
"בת ישראל לא תיילד את הנכרית, מפני שמילדת בן לעבודה זרה".

15. נאמר בגמרא (שבת קנו, א): "האי מאן דבשבתא יהי - בשבתא ימות, על דאחילו עלוהי יומא רבא דשבתא" (הנולד בשבת ימות בשבת, משום שחיללו עליו שבת). וכן (נדה לח, א): "חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת". כלומר, לידת אדם בשבת יש בה דחיית שבת, ומידת חסידות להימנע מכך לכתחילה. אכן, אפשר לבאר שחילול השבת הוא משום צורכי היולדת, ולא פעולות שבלידה עצמה. אף מידת חסידים הראשונים היתה רק להימנע ממצב של לידה בשבת, ולא מיצירת עובר בשבת, שהרי שימשו מרביעי ועד שבת, וכמו שכתבנו לעיל שביצירה אין כל איסור באדם.

16. נראה שהפמ"ג (מ"ז שלב, א) פירש שאיסור תורה שכיוון אליו הרשב"א בסוגיית 'אין מייילדין את הבהמה', הוא עוקר דבר מגידולו. אך קשה, שהרי המשנה עוסקת בלידת חי, והרשב"א הרי פירש כרמב"ן שעוקר דבר הוא איסור נטילת נשמה השייך כשממית אותו. ובספר באר-אברהם (לרבי אברהם משכיל-לאיתן, שבת קכח, ב) פירש גם הוא את הרשב"א על פי סוגיה זו, וכתב שגם בלידת חי יש נטילת נשמה מחמת השליה שהיו בה חיים וכעת פסקו, וצ"ע שהרי היא כפסולת הגוף.

17. כוונת המאירי לרש"י שמכונה אצלו בדרך כלל 'גדולי הרבנים', ולא כדרכו לכנות 'גדולי הדורות' את הרמב"ן.
18. הדברים מתאימים לשיטת רש"י (סנהדרין עב, ב) שאין איסור רציחה בעובר: "דכל זמן שלא יצא לאור העולם לאו נפש הוא וניתן להורגו ולהציל את אמו". ואמנם גם הרמב"ן והרשב"א (נדה מד, ב) סוברים שאין זו רציחה, אף שיש בכך לשיטתם נטילת נשמה בשבת, ואין בכך קושי, שאפשר שיהיה בכך איסור מלאכה בשבת גם אם אין זה מגדרי רציחה, אולם להיפך, שתהיה זו רציחה ולא יהיה בכך מלאכה בשבת, לא יתכן.

ואמרו על כך בגמרא (כו, א) :

ורמינהו : יהודית מילדת ארמית בשכר, אבל לא בחנם! אמר רב יוסף : בשכר שרי משום איבה [ומתניתין בחנם קמייירי דמצי לאישתמוטי ולמימר צריכה אני לשכר מזונותיי - רש"י]. סבר רב יוסף למימר : אולודי נכרית בשבתא בשכר שרי משום איבה ; אמר ליה אב"י, יכלה למימר לה : דידן דמינטרי שבתא מחללינן עליהו, דידכו דלא מינטרי שבתא לא מחללינן.

כלומר, באופן עקרוני אסור ליילד נכרית, כטעם המשנה, אלא שמשום איבה צריך למצוא לסירוב צידוק שיישמע באוזני הנוכחים. אין הבדל עקרוני בין חול לשבת. תמיד אסור ליילד, וכאשר אין דרך להתחמק הדבר מותר תמיד משום איבה, אלא שבשבת יש צידוק נוסף שיישמע באוזני הנוכחים, שאיננו מחללים שבת לצורך מי שאינו שומר שבת, וממילא חוזר האיסור ליילד משום גידול בן לעבודה זרה, ואין האיסור נובע מדיני שבת.

התוספות (ד"ה סבר) הקשו :

תימה, לרב יוסף דסלקא דעתיה דשרי, ולאב"י נמי דמשני דליכא איבה משמע הא איכא איבה שרי, היכי שרינן משום איבה מילתא דאית ביה איסורא דא"י, דאמרינן בפרק שמונה שרצים הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה חייב משום עוקר דבר מגידולו שהוא תולדה דגוזז.¹⁹ יש לומר דהכא ביושבת על המשבר שכבר נעקר לצאת, אי נמי כיון דכלו לו חדשיו פסקו גידולו.²⁰

הבנת התוספות היא שאכן יש איסור עקירת דבר מגידולו גם בלידת חי, אולם רק כל עוד הוא נחשב מחובר לאמו ולא אחר כך (לתירוץ הראשון עד שיעקר לצאת ולתירוץ השני עד שכלו חודשיו). על פי זה ניתן ליישב את שיטת רש"י, שלא פירש שיש איסור קוצר בלידת בהמה אלא רק טירחא, אף שאין חילוק לשיטתו בין ולד חי לוולד מת. משום שהמשנה עסקה בלידה רגילה, שהיא מן הסתם כשכלו חודשיו או כשנעקר לצאת, ואז אין איסור תורה אלא טירחא בלבד.²¹

לדעת הרמב"ן וסיעתו שפירשו שאין איסור קוצר בהפלה אלא איסור נטילת נשמה, לא קשה קושיית התוספות מעיקרא, שהרי סוגיית הולדת נכרית אינה עוסקת בהפלה

19. התוספות כאן ובבכורות (כה, א ד"ה ואמר) נקטו שזוהי מלאכת גוזז, ולא קוצר כרש"י, ובכך סילקו את קושיית הרמב"ן שאין קוצר אלא בגידולי קרקע.

20. צריך להבין מדוע אין גוזז וקוצר בנעקר לצאת ובכלו חדשיו, והרי הקוצר פרי בשל והגוזז צמר בעתו חייב. אולי משום שהאדם רק מסייע לפעולת הלידה, ותלוי בסוגיית זורה ורוח מסייעתו ואכ"מ. אולי י"ל שאיסורי קוצר וגוזז חלים בשני אופנים - כשתולשו לפני זמנו כשהוא זקוק עדיין למקור חיותו, או כאשר לאחר ההפרדה יחדל מלחיות. אולם בהצטרף שני תנאים לגרעיותא, שאין הדבר הנתלש זקוק עוד למקור חיותו, ושלאחר תלישתו הוא ימשיך לחיות חיי עצמו, סוברים התוספות שאין חשיבות למלאכה ואינו קוצר או גוזז.

21. בדרך זו יישב הנצי"ב (מרומי-שדה שבת קכח, ב) את שיטת רש"י, שהגמרא (שם) מקשה מה באה המשנה להוסיף באמירה "מחללין עליה את השבת" והרי כבר נאמר שמילדים אותה, ודייק הרשב"א (הובא לעיל) שיילוד אשה הוא איסור תורה והותר רק משום פיקו"י, ואיך ניישב את קושיית הגמרא לשיטת רש"י שאין בלידה מלאכה? ותיירץ הנצי"ב על פי התוספות בע"ז, שכל עוד לא נעקר לצאת יש איסור תורה ומשנעקר אין איסור תורה, והמשנה עסקה הן בנעקר והן בלא נעקר. לכן, מחד כתב רש"י שאיסור הולדת בהמה הוא טירחא, כך שבכל מקרה יש איסור כלשהו, אף בנעקר, ומאידך הגמרא הקשתה שאין צורך להוסיף שמחללים את השבת, שהרי כבר התירה המשנה באשה גם במקרה שיש איסור תורה, היינו בלא נעקר (וכן יישב בבאר-אברהם). ברם מה שהוסיף הנצי"ב וביאר גם ברשב"א שם, שמה שכתב שהולדה היא מלאכה מהתורה כוונתו בלא נעקר, ובנעקר זוהי גזירה אטו לא נעקר, אינו עולה יפה עם דברי הרשב"א עצמו בסוגיית דלדול עובר כהרמב"ן משום נטילת נשמה, ובוזה אין חילוק אם נעקר אם לא, אלא אם הומת או חי. יש להעיר שהפמ"ג (מ"ז שלב, א) הסתפק האם חילוק התוספות בין נעקר ללא נעקר או ללא כלו חודשיו, שייך גם בבהמה.

אלא בלידת ילד חי. אולם לדעת הרשב"א והריטב"א בסוגיה הראשונה לעיל, שכתבו שיש מלאכה מדאורייתא בלידה, יש להקשות על היתר איבה בדומה לקושיית התוספות. ולשיטתם תירוצי התוספות לא יועילו, שהרי במלאכת מכה בפטיש שכתב הריטב"א אין הבדל באיזה שלב נולד העובר, וכן לביאורנו לעיל בדעת הרשב"א, שהוא כעין הריטב"א.²² ואכן, הריטב"א במסכת ע"ז כתב שהיתר איבה יכול להתיר רק עזרה ללידה בדבר שאין בו שום איסור מצד דיני שבת, וכך יש לפרש גם לדעת הרשב"א.

לסיכום: לדעת רש"י ותוספות - עקירת עובר וגרימת מותו היא מלאכת קוצר או גוזז, וכך גם הולדת חי לפני שנעקר לצאת. ואילו לידה רגילה לאחר שנעקר לצאת, אסורה בנכרית ובבהמה משום טירחא ומותרת בישראל. לדעת הרמב"ן - עקירת עובר וגרימת מותו אסורה משום נטילת נשמה, וכך דעת הרשב"א והריטב"א. ובהולדת חי יש לשיטתם מלאכה דאורייתא, האסורה בנכרית ובבהמה ומותרת בישראל משום פיקוח נפש. הריטב"א פירש שזוהי מלאכת מכה בפטיש והרשב"א לא פירש.

ה. הולדה בבהמה כשיש לה סכנה

כתב השו"ע (או"ח שלב, א): "אין מיילדים את הבהמה בשבת", וכן ביו"ט (תקכג, ג). הפרי-מגדים (שלב א"א סק"ב) וכפ-החיים (סק"א-סק"ג) הביאו מהלבוש שאין מיילדים דליכא סכנה, ודנו להתיר כשיש סכנה לבהמה, ותלו במחלוקת הראשונים האם זהו איסור תורה או איסור מדרבנן, ומסקנת כה"ח להתיר ע"י נכרי (וכן בביאור-הלכה שם ד"ה אין).

אולם לשון הלבוש: "אין מילדין הבהמה בשבת שאין בה סכנה", ופשטות דבריו שמכיוון שאין זו סכנת נפשות כמו לידת אשה, שגם אם תמות הבהמה אין זה אלא הפסד ממון, אין להתיר. וכך פירשו את דבריו במלבוש-יו"ט (לבעל תויו"ט) ובאליה-זוטא (שם).

והחזו"א (או"ח נט, ה) כתב להתיר ליילד בהמה ע"י ישראל, אחר שנתעורר הוולד לצאת, כשיש סכנה לאם או לוולד. שכן לדעת רש"י ותוספות זהו איסור מדרבנן והותר לצורך בעלי חיים (וכך הבין גם בדעת הרמב"ם שבת ב, יב), אף שלדעת הרשב"א והריטב"א זהו איסור תורה. וצ"ע מדוע הכריע לקולא בין הראשונים, וכן צ"ב מדוע אם האיסור הוא מדרבנן התירו מפני סכנת הבהמה שאין זה אלא הפסד ממון.²³

1. משום צער בעלי חיים

יתכן לבאר שההיתר הוא מפני צער בעלי חיים שמצאנו שמתיר איסורי דרבנן, וניתן לחלק בין צער גדול כסכנה לחייה לצער שיש לה בכל לידה.

לגבי הנחת כרים וכסתות תחת בהמה שנפלה לאמת המים כדי שתעלה, אמרו בגמרא (שבת קכח, ב): "והא קא מבטל כלי מהיכנו? סבר מבטל כלי מהיכנו דרבנן צער בעלי חיים דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן". וכתב הנימוקי-יוסף (ב"מ יז, ב מדפי הרי"ף): "ומיהו דוקא בצער גדול, אבל צער מועט לא". בשלטי-הגבורים (שבת נא, א אות ג) כתב: "ומז"ה אומר שאם אי אפשר על ידי כרים וכסתות מותר להעלותה בידיים, שצער בע"ח איסורו מן התורה, והתירו איסור של דברי סופרים מפני איסור של תורה". כך פסקו הב"ח (סוף סי' שי), אליה-רבה (שה סק"ח) ושפת-אמת (שבת קכח, ב). וזו לשון החי-

22. בחי' הרשב"א לע"ז מהד' תשכ"ו הקשה ותירץ כתוספות (ובשו"ת יבי"א ח"ח או"ח סי' לח, הביא מכך ששיטת הרשב"א כתוספות). ברם, ידוע שכמה דפים ממהדורה זו אינם מהרשב"א אלא תוספות הרא"ש, וזוהי הוכחה נוספת לכך, שכמבואר הקושיה אינה קשה לפי הרשב"א בשבת קז, והתירוץ אינו מתיישב עם שיטת הרשב"א בשבת קכח (כך ציין הר"ד מצגר בהקדמה לתוס' הרא"ש ע"ז מהד' מוסד הרב קוק, לאחר שיחתנו עמו).

23. בפסקי הרב מרדכי אליהו (מאמר-מרדכי ח"ג פרק סה הערה 29) כתב: "ועיין חזו"א... ואין הלכה כדבריו".

אדם (קט, י): "בהמה שנפלה לגומא שבחצר, וירא שמא תמות שם, אפשר לסמוך על שלטי הגבורים להתיר טלטול מוקצה שאין לה שורש מן התורה, משום צער בע"ח".

המגן-אברהם (שה סק"א) כתב (ע"פ הרמב"ם שבת כה, כו) שמותר להעלות רק ע"י כרים וכסתות (וכ"ש ע"י גוי), אבל לא יעלנה בידו למרות צער בע"ח, "דאין לנו לדמות גזירות חכמים זו לזו". וכן פסק בשו"ע-הרב (שה, כו): "אסור להעלות הבהמה בידו אם לא עלתה על גבי הכרים, אפילו אם תמות שם, מפני שהיא מוקצה ולא התירו טלטול מוקצה אף במקום צער בעלי חיים, שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה". והוסיף בסוגריים: "ויש מתירין להעלותה בידים משום צער בעלי חיים, ויש לסמוך על דעתם במקום הפסד מרובה". וכן המשנ"ב (סק"ע) אסר וציין למקילים.

כך ניתן לבאר את נידונו, האם להתיר ליילד בהמה שמסתכנת.²⁴ אמנם בכל לידה יש לבהמה צער, אבל במקרה של סכנה הצער גדול יותר, ולפיכך סברו המתירים שהאיסור במשנה נאמר במקרה רגיל ולא בלידה שיש בה סכנה. כך כתב בפירוש הנצי"ב (מרומי-שדה שם) שלדעת רש"י שאיסור הולדה אינו אלא שבות, יש להתירו אם תמות הבהמה, כמו שהתירו שבות בנפלה לאמת המים. אמנם לדעת המג"א נראה שאיסור הולדה משום טירחא אינו פחות מהעלאת בהמה בידיים, ואסור אף במקום צער בע"ח.

2. משום הפסד ממון

יתכן שטעם הקולא מפני הפסד ממון שבמיתת האם או הוולד, שמצינו שבמקום הפסד מתירים איסורי שבת דרבנן. וקצת נראה לצדד כן בדברי החזו"א, שהתיר גם בשל סכנה לוולד, ולא ברור אם יש צער בעלי חיים, שהרי אפשר שמעולם לא חי ולא חש. בכך מתבאר גם מה שנקט להקל במחלוקת הראשונים, שהאיסור הוא מדרבנן, מפני הדחק וההפסד.²⁵ ואילו לטעם של צער בע"ח צ"ע איך הכריע נגד הרשב"א והריטב"א שזהו איסור תורה.

שנינו (קכח, ב) שמותר לדדות עגלים וסייחים, כלומר לאחוז בהם ולסייע להם ללכת, אף שהם מוקצים. הר"ן (נא, א מדפי הרי"ף) פירש משום צער בע"ח, ואילו בחידושי הב"ח (על רש"י ד"ה אין, נדפס בסוף הגמרא מהדורת יעוז והדר) פירש מחשש שיגנבו או יאבדו.

כתב השו"ע (שלד, ב): "יש מתירים לטלטל מעות ודברים המוקצים כדי להציל מפני הדליקה או מאונסים הבאים לגזלם, דבמקום פסידא אין לחוש לאיסור מוקצה, ויש אוסרים".²⁶ המשנ"ב (סק"ו) הביא שהב"ח הכריע כמתירים, ובסק"ז כתב בשם כמה מגדולי האחרונים: "וכ"ז דוקא מפני הדליקה או הליסטים שבהול הרבה, אבל אם ירדו גשמים על סחורה המוקצה ודאי אסור לטלטל ע"י ישראל".²⁷

ו. הפריה מלאכותית

לאור דברי המקילים בהולדת בהמה כשיש לה סכנה, נראה שיש לדון להתיר גם הפריה מלאכותית במקום צער גדול והפסד מרובה. הרי איסור הולדה מבואר במשנה להדיא,

24. בשש"כ (מהדו"ג) פכ"ז הערה קעח ביאר את דברי החזו"א משום צער בעלי חיים.

25. ראו בחזו"א (יו"ד קנ, ד) שלדעתו סומכים להקל דווקא במחלוקת ראשונים שלא הוכרעה במקום דחק והפסד.

26. בכף-החיים (סקט"ז) כתב: "ועיין לעיל סי' יג אות ז שכתבנו דכל היכא שכותב הש"ע יש מתירין ויש אוסרים דדעתו לפסוק כדעת האוסרים ורק בשעת הדחק יש לסמוך על המתירין".

27. מצאנו שהתירו לעבור על דרבנן כדי שלא יעבור על דאורייתא מחמת שהוא בהול על ממונו, ומקרים אחרים שאסרו ואף החמירו יותר, שמא מתוך עיסוקו יבוא לעבור על איסור. ראו באריכות בבית"ל סי' שלב ד"ה ואם. ראו עוד במשנ"ב סי' רעט סק"א בשם הפמ"ג, ש"אם ירא שיכחו או שאר הפסד ממון" מותר לטלטל מוקצה, ואילו בסי' שח ס"ק כמו כתב כדעת המג"א, שאיסור טלטול מוקצה הוא אפילו במקום הפסד, ואכמ"ל.

לדעת הרשב"א והריטב"א הוא מן התורה, ולמרות זאת דנו בזה להתיר. איסור הפריה נראה קל יותר, משמעות הריטב"א ורוב הפוסקים שהוא איסור טירחא בעלמא, לדעת הרשב"א יש איסור מלאכת מחשבת ובפשטות הוא מדרבנן.²⁸

באדם, במקרה של חלון זמנים קצר להפריה שעלול להיות מוחמץ, וכשאינ מלאכה מוגדרת מלבד עצם פעולת ההפריה, כגון שהמכשירים החשמליים הנחוצים מופעלים ע"י שעון או ע"י גוי וכדומה - לכאורה צער בני הזוג ורצונם לזכות בפרי בטן, וזו אף חובתם ההלכתית לעשות כל מאמץ לשם כך, שקולים כטעמי ההיתר לעיל - צער בע"ח והפסד מרובה. לפיכך, ככל שאין שום אפשרות אחרת, ואכן הדחיה משמעותית ועלולה להכשיל את ההפריה, נראה שיש מקום לדון לפני חכמים להתיר.²⁹

במקרה של הפריית בהמה, הדבר תלוי בשיעור הפסד הממון שייגרם מדחיית הפעולה לחול, אמנם הטעם של צער בע"ח לא תמיד קיים. בהכנסת ביצים למדגרה מפני הפסד מרובה, יש לדון גם מצד טלטול הביצה שהיא מוקצה, וניתן לטלטל כלאחר יד.³⁰

ז. סיכום ומסקנות

1. מעשה בידיים להולדת עובר חי, אסור בנכרית ובבהמה, ובישראלית מותר משום פיקוח נפש. לדעת רש"י האיסור הוא משום טירחא, ולדעת הריטב"א האיסור הוא משום מלאכת מכה בפטיש גמורה, ובפשטות זוהי גם דעת הרשב"א.
2. פעולות של יצירת חיים, כחימום זרע המשי, הרבעת בהמה והושבת תרנגולת על ביצים, אסורות, ובפשטות האיסור הוא מדרבנן. יתכן לבאר שהוא איסור מוליד, סרף מכה בפטיש, שכל שלב ביצירת חיים נחשב פעולת יצירה חשובה. לדעת הרשב"א והריטב"א יש לבאר, שמלאכת מכה בפטיש מהתורה היא פעם אחת בכל תהליך יצירה - בשלב הגמר, ומכיוון שהלידה נחשבת מכה בפטיש, ההפריה אינה מלאכה גמורה.
3. מצוות עונה היא בדרך הנאת הגוף, ולכן מותרת היצירה, ולכאורה ה"ה בבעלי חיים.
4. יש מתירים הולדת בע"ח במקום הפסד, משום שנוקטים שהאיסור הוא מדרבנן. יתכן שהקולא היא משום צער בעלי חיים, ויתכן משום הפסד מרובה.
5. פעולת הפריה מלאכותית, באדם או בבע"ח, במקום צער גדול והפסד מרובה, ובאין דרך אחרת, נראה שיש על מה לסמוך להתיר (אם אי אפשר ע"י גוי). האמור הוא כשאין איסורים נלווים, ורק פעולת ההפריה היא העומדת לדיון.

28. יש לטעון שדווקא אם לא נחשיב לידה כמכה בפטיש דאורייתא, יש מקום להחמיר בשלב היצירה ולהחשיבו כמלאכה גמורה ומכה בפטיש, שמכאן ואילך הוא כבר יצור ומשום כך הלידה אינה אלא פתיחת הדלת בפניו ואינה מלאכה. אלא שמלבד שקשה להגדיר גמר מלאכה ביצור שרבה הדרך עד שייוולד, הרי הרשב"א הוא שכתב להדיא שיצירת חיים היא מלאכה, והוא הרי הסובר שלידה היא מלאכה גמורה.

29. יש מי שחשש לאיסור זורע בהפריית ביצים, ע"פ שיטת רש"י שדלדול עובר הוא קוצר (הרב שלמה קושלבסקי, הרבעה והפריית מבחנה בשבת, תבונות ב עמ' תשנח-תשסב, וראו הערה 3 במאמרו של הרב עזריאל אריאל לעיל הערה 2). אמנם בשלחן-שלמה (סי' שח הע' פח) הביאו שהגרשז"א נשאל האם יש חשש בהחזרת דג למים בשבת, לדברי הירושלמי שהמוציא חייב משום קוצר כי עוקר דבר מגידולו, והשיב: "להחזיר לא חשיב זורע".

30. ראו דברי הרב אברהם גולדברג (ספר 'הארץ ומצוותיה השלם', עמ' שצח-ת); הרב מרדכי אליהו בשו"ת הרב-הראשי (או"ח ח"ב עמ' רכג-רל); קובץ הליכות-שדה גליונות 45-47, ועוד. רוב הפוסקים לא חששו למעמר באיסוף ביצים, ראו שו"ת שבת-הלוי (ד, לט), חזון-עובדיה (שבת ד עמ' קז-קז) ועוד.

נספח: מאת הרב ד"ר איתמר ורהפטיג

המחברים מוצאים שיש מקום להתיר הפריה בשבת בשעת צורך חיוני. באתי לחזק דבריהם מכיוון אחר. הגמ' (יומא פה, ב) מביאה מקורות שונים לכלל כי פקוח נפש דוחה שבת, ולמסקנה קמו דברי שמואל, כי המקור הוא בפסוק "וחי בהם, ולא שימות בהם". אך בסוגיה שם מובא גם מקור נוסף: "רבי שמעון בן מנסיא אומר: ושמרו בני ישראל את השבת, אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה".

הרב אשר וייס (מנחת-אשר על התורה, שמות סי' ס) אומר שדברי ר"ש בן מנסיא לא נדחו מהלכה, אלא שהגמ' מעדיפה את דברי שמואל, שלפיו גם בספק פקו"נ מחללים שבת. והוא מביא נפק"מ בין הטעמים, ואזכיר שנים מהם:

א. הר"ן ביומא (ג, ב לדפי הרי"ף) כותב ע"פ בה"ג שמחללים שבת להצלת עובר, ואע"פ שאינו בגדר נפש, שהרי הורגים אותו להצלת אמו (אהלות ז, ו), וזאת משום הכלל של חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. וכן מצאתי בפ"י הנצי"ב על 'שאלות דרב אחאי גאון' (פרשת בראשית, שאילתא א, בד"ה ותניא רבי שמעון) ומבואר שם בר"ן בשם הרמב"ן שאף בספק מחללין.

ב. התוס' (ב"מ קיד, ב) שואלים כיצד נטמא אליהו, שהיה כהן, לבן הצרפתי, כדי להחיותו, ועונה: שהיה ברור לו שיחיהו לכך היה מותר משום פיקוח נפש. והרי דרשת "וחי בהם" לא עוסקת במת, ועל כרחך לומר, שההיתר הוא על פי דרשת ר"ש בן מנסיא, חלל עליו שבת אחת כדי שישמור בחיותו שבתות הרבה.

לפ"ז נראה לכאורה לומר אותו דבר ביחס להפריה, שאפשרית רק בשבת. אין כאן "וחי בהם", אבל יש כאן את דרשת ר"ש בן מנסיא. פעולה זו מביאה לעולם יהודי שישמור שבתות הרבה.³¹ אמנם נראה שיש לסייג זאת למצב של עובר מבחנה, שהוא כעין "חולה שלפנינו", כביטוי של הנו"ב בעניין ניתוח מתים, ולא כאשר עוד לא הייתה הפריה.

אינני מתיימר לפסוק הלכה אלא להעלות הדברים על שלחן מלכים, מאן מלכי-רבנן.³²

31. הרב אריאל דוד, הפנה תשומת לבי כי כבר עסקו בכך חכמי דורנו ונחלקו הדעות. בעל שבת-הלוי (ח"ה סי' מז) מבחין בין עובר בבטן לבין עובר מבחנה, שעליו אין מחללין, והביא דבריו גם הרב אריה כץ, אמונת-עתיק 111. ברם, לדעת הרב רא"ם הכהן, חוברת אסיא קה-קו, אין להבחין בזה בין עובר רגיל לעובר מבחנה. ובענייני פקוח נפש הוא טוען שיש לו לעמוד על דעתו.

32. [הערות עורך (א"כ): 1. דעת הרב רא"ם הכהן שהזכרה בהערה הקודמת מנוגדת לדעת רוב הפוסקים שלהלן: הר"י נויבירט (נשמת-אברהם או"ח סי' של), הרח"ד הלוי (מים-חיים סי' סא), הר"י זילברשטיין (ספר-אסיא ח, מעמ' 46), הר"מ אליהו (שו"ת-הרה"ר תשמ"ח-תשמ"ט סי' קצו) ועוד. גם כל הפוסקים שהובאו ב"שו"ת פוע"ה ח"ב - פוריות, יוחסין וגנטיקה" (הר"א אריאל, הר"א גרינבלט, הר"א וייס, הר"ד ליאור, הר"א נבנצל, מעמ' 86) אסרו לחלל שבת באיסור תורה לצורך טיפולי פוריות, כשבדבריהם מפורש שהאיסור חל גם על החזרת קדם עוברים בשבת. 2. התוספות שהזכיר הרב ורהפטיג כתבו שלאליהו היה מותר להחיות את בן הצרפתי רק כיוון "שהיה ברור לו שיחיהו", והרי המציאות היא שרק מיעוט ניסיונות ההפריה נקלט. מלבד זאת, מסתבר שאין לדמות דין אדם שהיה חי ונפטר, לדין יצירת חיים חדשים בהפריה, כפי שחילק כבר בעל שבת-הלוי. **תגובות המחברים:** יש להוסיף לדיון את ההלכה שנפסקה בשו"ע (שו"ד) שמי שיצאה בתו לשמך מותר לחלל שבת כדי להצילה, ובמג"א (סקכ"ט) הביא את סברת "מוטב שיחלל שבת אחת..." (ועי' נחלת-שבעה סוף חלק התשובות סי' פג). אמנם הדברים ניתנים לדון כשיש חשש ממשי שדווקא בשבת ניתן להציל, וזהו מצב נדיר בנידונו: "עכשיו או לעולם לא". במאמרו דנו במציאות פחות נדירה, שסבב טיפולים יצליח דווקא בשבת ויו"ט, אבל אין סיבה ממשית להניח שזהו הסבב האחרון האפשרי. וכמו ניתוח מציל חיים, שאם טווח הסכנה אינו לזמן קצר, ואין סיבה להניח שדווקא כעת ניתן להצילו, אין מחללים שבת גם אם כעת מזדמן הדבר.]